

Na záver sa Brožík zaoberá problematikou spoločenského bytia, životného prostredia a hlavne domovom človeka z hodnotového aspektu.

Kniha V. Brožíka je nepochybným prínosom do marxistickej axiológie a marxistickej filozofie vôbec. Ako prvý slovenský filozof sa podujal na hlbšie

teoretické rozpracovanie problematiky hodnotenia a hodnôt. Poukázal na to, že hodnotiaci proces je osobitným problémom v rámci marxistickej filozofie práve tak, ako aj poznávací proces, skúmanie ktorého si vyžaduje osobitný, špecifický prístup.

'Alexandra Čatlošová

JE ČLOVEK NAOZAJ „OD PRÍRODY“ ZLÝ?

Otázka ľudskej prirodzenosti, dobrého a zlého v človeku je staršia ako filozofia. Odpovedalo sa na ňu rôznymi spôsobmi, naivne, špekulatívne i vedecky. Záujem o túto otázku nebol a nie je daný len zvedavosťou človeka, jeho túžbou poznať seba samého, ale je spätý aj s rastom konfliktov a problémov v živote ľudí, ktoré radikálne menia alebo ohrozujú jeho existenciu.

Dnes, keď dve tretiny ľudstva žijú v podmienkach všeobecnej krízy kapitalizmu, ktorý nie je schopný v dôsledku svojej vykorisťovateľskej a antihumánnej podstaty vyriešiť rozpory, ktoré ním lomujú a ktoré ničivo pôsobia na človeka, sa práve ideológovia tohto systému usilujú dokázať, že príčinou tohto zla nie sú dané spoločenské vzťahy, ale ľudská krutosť a agresivita, väziaca v samej biologickej podstate človeka.

Odvolačanie sa na „prirodzenú“ a „večnú“ agresivitu „podstatu“ človeka sa stalo základom argumentácie buržoáznej ideológie najmä v jej obhajobe nevyhnutnosti vojen v živote ľudstva. Jedným z tých, ktorí sa usilujú prostredníctvom biologizujúcich doktrín vysvetliť politiku a spoločenské pohyby, ale najmä ospravedlniť vojnu a vsugerovať čitateľom nemožnosť zmeniť ľudskú prirodzenosť, je napr. aj Američan Robert Ardrey, ktorého knihy zaplavujú súčasné buržo-

ázne trhy. Ideologické pozadie, vedec-kú neudržateľnosť a demagogickosť jeho koncepcie, ako aj iných teórií, ktoré sa vydávajú za vedecké a ktorých základom sú diela Sigmunda Freuda a Konrada Lorenza, odhaľuje v práci *Ľudská agresivita v dĺžech Marx-e, Freuda a Lorenza* [Svoboda, Praha 1975, 144 s.] rakúsky marxista Walter Hollitscher, známy u nás svojou rozsiahlou publikáciou *Človek očami vedy*.

Ako už hovorí sám názov, predmetom autorových úvah je problém ľudskej agresivity, jej pôvodu, podstaty a prejavov. W. Hollitscher sa na riešenie otázky agresivity pozerá najmä z hľadiska jej biologickej a spoločenskej podmienenosti a skúma predovšetkým opodstatnenosť pokusov aplikovať výsledky bádania z oblasti správania zvierat na správanie človeka. V tejto súvislosti je v centre jeho pozornosti hlavne problém biologickej determinovanosti ľudskej psychiky.

Hollitscher dôrazne odmieta chápať agresivitu ako večný atribút ľudskej prirodzenosti a odhaľuje nevedeckosť Freudových a Lorenzových úsilí vysvetľovať politiku a vojny ako prejav tejto agresivity.

Na Hollitscherovom prístupe ku kritike názorov Freuda, Lorenza a ich následníkov je cenné predovšetkým to, že sa neobmedzuje len na všeobecno-filozofickú argumentáciu, ale spája ju

s argumentmi, ktoré poskytuje dosiahnutý stupeň vo vývine modernej vedy tak, ako je typické pre marxisticko-leninskú metodológiu vedeckej kritiky.

Východiskom kritického rozboru spomínaných teórií je u Hollitschera marxisticko-leninská koncepcia človeka. Analyzuje problém špecifickosti človeka ako spoločenskej bytosti z hľadiska jeho potrieb a vzťahov k predmetnému svetu a dospieva ku konštatovaniu, že súčasné poznatky antropológie potvrdzujú tézy vyslovené pred sto rokmi Marxom a Engelsom o podstate a utváraní človeka a odmietajúce nehistorickú a nevedeckú fikciu o „človeku ako takom“. Odmietnutie nevedeckých názorov na vznik a vývin človeka mení podľa Hollitschera aj názory na jeho biologickú podstatu. Poukazuje na to, že „ľudská telesná konštitúcia, ktorú je treba odvodzovať z dejín prírody, prešla potom v dôsledku „činnnej výmeny látok s prírodou“ rastúcou spoločensky spolupodmienenou modifikáciou: so všetkými telesnými funkciami, počítajúc v to aj funkciu mozgu, sa vypracovali aj špecifiky ľudskej formy činne vedomého psychického osvojovania skutočnosti“. (s. 23)

Bez toho, aby zabúdal na ich pôvod a korene, z ktorých vzišli, Hollitscher dokazuje, že všetky ľudské schopnosti, vlastnosti atď. sa rozvíjajú v spoločensky určenom prostredí, a preto sa nielen kvantitatívne, ale hlavne kvalitatívne odlišujú od zvieracích. Zvlášť zreteľne sa to podľa neho prejavuje na potrebách, ktoré boli síce prevzaté od zvieracích predkov, ale pretože sú modifikované podmienkami ľudského sebauvytvárania, nie sú konštantné, ale sa ďalej rozvíjajú. Vzostupný proces vytvárania ľudstva spája Hollitscher so vzostupnou kultúrou jeho potrieb a hovorí, že s ľuďmi sa rozvíjajú ich potreby a s potrebami ľudia. A to, že človek nemá pev-

nú prirodzenosť, pokladá Hollitscher práve za jeden z prejavov tejto skutočnosti a ako „metafyzický obskurantizmus“ odmieta reči o tzv. nemenej prirodzenosti človeka. Ľudské potreby chápe ako komplexné historické fenomény, ktoré odrážajú vzájomné dialektické pôsobenie medzi fyziologickými požiadavkami na jednej strane a panujúcimi spoločensko-ekonomickými pomermi na strane druhej.

K faktu, že rast a rozvoj potrieb a ich uspokojovanie sú nerozlučne späté s množstvom a kvalitou vyrábaných predmetov, však Hollitscher nepristupuje mechanicky. Všíma si jednak to, že pôsobením napr. buržoáznej reklamy a propagandy sú vštepované ľuďom aj deformované potreby, jednak to, že aj uspokojovanie reálnych potrieb, keďže sa deje prostredníctvom antihumánneho záujmu kapitálu, prispieva k ujarmovaniu pracujúcich ich spoločenskými životnými podmienkami.

Ako predpoklad vznikania skutočne ľudských potrieb a ich skutočne ľudského uspokojovania stavia spoločnosť s novou deľbou práce, emancipovanú od vykorisťovania, ktorá vládne nad prírodou i nad zákonitostami vlastného vývinu a v ktorej je možné skutočne slobodné rozhodovanie, rozhodovanie dobrovoľné a so znalosťou vecí. Len takto je možné podľa neho dosiahnuť, aby primerané potreby zaručili členom spoločnosti ďalší rozvoj ich bytostných síl a aby bola odstránená živelná motivácia ľudského konania, ktorá ho robí nepredvídateľným a nezodpovedným.

Chápanie ľudského konania ako jednoty ľudských potrieb, príp. ako ľudských motívov a ľudských schopností, ktoré sú determinované historickou úroveňou spoločenskej praxe, umožňuje Hollitscherovi postaviť tento problém konštruktívne: ako hľadanie odpovede na otázku čo robiť, ako premyslene

pôsobiť v smere pokroku tak, aby bolo možné všestranné uplatnenie ľudí a tým i rozvoj ich všetkých vlôh v procese nekonečného zdokonaľovania človeka.

Aj keď je zdôvodnenie absurdity predstáv o nemennej ľudskej prirodzenosti hlavným argumentom proti fatalistickým koncepciám konštantnej prítomnosti zla v človeku, Hollitscher si uvedomuje potrebu zhodnotenia výsledkov vedy pri skúmaní vlastných mechanizmov správania človeka, t. j. „materiálneho útvaru fungujúceho v socializovanom stave“. [31] Tejto problematike venuje celú kapitolu. Vychádza pritom z riešenia základnej filozofickej otázky a z Leninovej tézy, že „ľudské vedomie nie je odráža objektívny svet, ale ho aj tvorí“. Vzhľadom na moderné vedecké poznatky odmieta špekulatívnu domnienku (Freudovu), že nervový systém slúži výlučne nastoľovaniu pôvodného stavu organizmu pred podráždením, lebo je dokázané, že zvieratám i ľuďom je vlastná potreba dráždenia, ktorou sú motivované, a preto nečakajú pasívne na podnety, ale samy ich vyhľadávajú.

[Freudovi ďalej vyčíta, že ignoroval veľké množstvo experimentálnych mozgovo-fyziologických výskumov porúch charakteru a osobností, že sa nikdy nepokúsil preskúmať a overiť svoju teóriu snov i ďalšie časti svojho učenia.]

Hollitscher ďalej konštatuje, že u dospelého človeka sa mieša vrodene správanie s naučeným takým spôsobom, že je veľmi ťažké presne zistiť, čo je vrodené. Preto kladie podmienku, že každé tvrdenie o tom, na čo malé deti vrodene reagujú, musí byť dokázané experimentálne, nešpekulatívne, bez vnášania introspektívneho výkladu dospelých. Táto Hollitscherova požiadavka sa samozrejme vzťahuje aj na otázku „vrodenej“ agresivity človeka, pri riešení ktorej sa však,

ako neskôr ukazuje, často nerešpektuje.

Za veľmi dôležitú treba pokladať aj inú Hollitscherovu požiadavku — nevyhnutnosť celostného prístupu ku skúmaniu všetkých psychických výkonov a vlastností, lebo tie sú závislé vždy od osobnosti človeka a osobnostné vlastnosti zase v značnej miere závisia od čelnej oblasti mozgu.

Vzhľadom na výsledky vedeckého bádania v neurofyziológii a psychológii pokladá Hollitscher za zrejmé, že cieľové konanie človeka je všeobecne výsledkom kontroly čelných partií mozgu, ktoré dominujú nad väčšinou ostatných mozgových funkcií, s ktorými sú vo vzájomnom pôsobení. Pojemové funkcie, spontánne vyvinuté len u človeka, vtláčajú podľa autora pečať spoločenskosti individualizovanej v subjekte všetkým ostatným funkciám, s ktorými majú účinný kontakt. V tejto súvislosti upozorňuje Hollitscher napr. na vzájomný vzťah dvoch systémov prenosu informácií, ktoré fungujú v človeku — nervový a hormonálny. Pôsobenie hormónov, ktoré u živočíchov ovplyvňuje aj agresívne príp. submisívne správanie, je podľa Hollitschera, aj keď ho nemožno zanedbávať, u človeka predsa len silne zatlačané do úzadia práve nadvládou čelnej časti mozgu. Hollitscher poukazuje aj na to, že pri istej úrovni vychovanosti človeka sa úloha najvyšších sfér nervovej sústavy do značnej miery prejavuje aj pri ovládaní následkov umelého dráždenia centier slasti alebo centier obranných reakcií. Za najpozoruhodnejší však pokladá fakt, že elektrickým dráždením niektorých oblastí mozgovej kôry môžu byť síce vzbudzované alebo tlmené zmyslové pocity, ale ani jedno doteraz známe dráždenie nedokázalo vyvolať myšlienkové procesy, na ktorých sa zúčastňujú práve fylogeneticky najmladšie časti kortexu.

Hollitscher usudzuje, že spomedzi alternatívnych materialistických teórií učenia, ktoré sa usilujú aspoň približne preskúmať a pochopiť mozgové výkony, pre naše ľudské bytie také veľmi dôležité, v ich zákonitosti a s ich stránkami analyzovanými spoločensky založenou psychológiou, je správna tá cesta, ktorú nastúpil Pavlov so svojimi žiakmi, keď vytvorili experimentálne overenú teóriu troch stupňov systému vyššej nervovej činnosti človeka.

Základom tejto teórie je pojem reflexu ako odpovede celého organizmu na vonkajšie a vnútrotelové podráždenie, ktoré je sprostredkované centrálnou nervovou sústavou. Pri reflexe ako istom účelovom konaní človeka je dôležitá spätná väzba, ktorá sa dnes, vo veku kybernetiky všeobecne uznáva a o ktorej Hollitscher hovorí, že nesmie zostať nepovšimnutá, lebo je základným argumentom proti teórii tzv. spontánnych spôsobov správania, údajne nezávislých od okolia. Hollitscher proti tejto teórii namietá, že aj také výkony, ako je napr. „reakcia naprázdno“, keď vtáci po strate vajíec kŕmia imaginárne mláďatá, sú závislé od podráždení z vonkajšieho prostredia, ktoré uvádzajú príslušné automatizmy inštinktívneho konania do činnosti. To je znovu významný vedecký argument proti teórii „vrodenej“ agresivity, ku ktorému Hollitscher pridáva ďalšie, vyplývajúce z Pavlovovho učenia o druhej signálnej sústave, najvyššej zo spomínaných troch stupňov systému nervovej činnosti, v ktorej sa slovo stáva signálom signálov.

Keďže schopnosť reakcie na pojmový obsah slova je výlučne ľudská schopnosť, tvoriaca neuropsychickú špecifickosť človeka, jeho spôsob učenia sa zo skúseností i skúsenostne podmienenú modifikáciu jeho správania, kvalitatívne odlišnú od správania zvierat, práve na nej sa ukazuje vý-

znam spomínanej Hollitscherovej požiadavky osobnostného prístupu ku každému správaniu človeka. Akékoľvek chápanie fylogeneticky mladších vrstiev nervovej sústavy ako púhych „sluhov“ pudovej vrstvy osobnosti totiž logicky vedie k chápaniu človeka ako najnebezpečnejšej „beštie“ — práve kvôli jeho rozumovým schopnostiam, ktoré dávajú jeho agresivite a iným sklonom oveľa širší priestor realizácie.

To, že pred vlastnou detailnou kritikou slabín a nedostatkov Freudových a Lorenzových na úlohu biologických faktorov v ľudskom správaní a v dejinách Hollitscher načrtol teoreticky dôslednú a empiricky podloženú, z marxistickej koncepcie človeka vychádzajúcu teóriu vytvárania ľudských schopností a determináciu ľudského správania, možno pokladať za klad jeho práce. Jednak z toho dôvodu, že poskytuje najmä menej erudovanému čitateľovi možnosť oboznámiť sa so všeobecnými teoreticko-metodologickými princípmi marxistickej argumentácie proti biologickému redukcionizmu v chápaní človeka ešte pred ich konkrétnym použitím pri rozbere Freudovej a Lorenzovej teórie ľudského správania sa, jednak preto, že takto možno jednoznačnejšie posúdiť úspešnosť použitého spôsobu argumentácie.

Typické pre Hollitscherov prístup k dielu Freuda a potom i Lorenza je to, že neodmieta paušálne celé ich dielo a nepochybuje o ich veľkom prínose pre vedu. Doslovne napr. hovorí, „že v životnom diele človeka, obdareného Freudovým nadaním, prirodzene, je možno nájsť aj nemálo toho, čo môže a musí byť k prospechu vedy zdôraznené a postavené do nových súvislostí“. (s. 69) Rozhodne však odmieta pokusy Freuda i jeho nasledovníkov, v súčasnosti najmä Mitterlicha, redukovať spoločenský proces na správanie jednotlivcov a správanie indivi-

duí zase vysvetľovať z „nemenných“ fyziologických inštinktov, vlastných ich domnejšej prirodzenosti. A práve v dôsledku vedomej biologizácie psychológie a psychologizácie dejín v týchto koncepciách sú podľa Hollitschera principiálne nemožné a vopred odsúdené na neúspech všetky pokusy o ich vzájomné „štepnenie“ marxistickej koncepciou človeka, podľa ktorej je človek tvorcom seba samého.

Za hlavný nedostatok Freudových koncepcií pokladá Hollitscher predovšetkým jej antidiagnostickosť, ktorá sa prejavuje jednak v prílišnom zdôrazňovaní významu jednotlivých vlastností osobnosti, jednak v mechanistickým chápaní prírodných procesov, ktoré u Freuda, keď je na konci svojich možností, prechádza do mystifikácie a mytologizácie duševných síl človeka. S tým súvisí i ďalšia dôležitá črta Freudovej teórie — špekulatívnosť a deklarativnosť, absencia exaktného skúmania fyziológie človeka, *ignorovanie* výsledkov experimentálnej psychológie a porovnávacieho štúdia správania ludoopov.

Hollitscher dokazuje, že práve z týchto dôvodov nebolo nikdy potvrdených niekoľko východísk, dalo by sa povedať axióm Freudovho učenia, s ktorými stojí a padá vedeckosť jeho koncepcie. Tak ostáva nedokázaný Freudov obraz o psychickom hospodárení s energiou, taký dôležitý pre učenie o sublimáciách, i jeho teória sexuality, založená na špekulatívne vykonštruovanej dualite a polarite libida a pudu sebazáchovy. A známy oídipovský komplex patrí podľa Hollitschera tiež medzi „rozprávky z viedenského (pra)lesa“ (s. 75), rovnako ako Freudov výklad totému a tomu, pretože etnologické a psychologické bádania tieto freudovské vysvetlenia vyvracajú a prinášajú dôkazy potvrdzujúce marxistickú tézu o tom, že vedomie treba odvodzovať zo spoloč-

ského bytia, a nie bytie z vedomia (alebo nevedomia).

Najväčšiu pozornosť venuje Hollitscher otázke nevedomých duševných aktov, ktoré majú v psychoanalýze rozhodujúci význam. Hoci akceptuje do veľkej miery napríklad Freudove teórie chybných výkonov a vtipu, nesúhlasí s celkovými súvislosťami, do akých ich Freud postavil a najmä s tým, že „ako prostriedok overenia celej stavby týchto na seba nakopovaných teórií videl Freud len klinickú skúsenosť vykladanú psychoanalyticky“ (s. 79), že sa stále pohyboval v jej začarovanom kruhu, v ktorom následky prezrádzajú príčiny a príčiny sú zase vyvolávané výkladom následkov. (s. 80)

Ako je známe, Freudov systém je postavený na teórii pudov. Jeho autor predpokladal, že pudové sily ľudského správania sa v podstate neodlišujú od pudov zvieracích a sú vrodené. Tlmenie vrodenných pudov libida a agresie vedie podľa neho nevyhnutne k rastu „tiesne z kultúry“. A keďže schopnosť ľudí pudy sublimovať, t. j. prenášať ich zameranie na iné, spoločensky únosné ciele, je veľmi úzko ohraničené, nie je možné ľudskú agresivitu prekonať. Freud je presvedčený, „že najväčšou prekážkou kultúry je konštitučný sklon človeka k vzájomnej agresii a že táto agresia sa ukáže ako „nezničiteľný rys ľudskej prirodzenosti““. (s. 82) Z toho vyvodzuje po prvé, že vojna je nevyhnutná a bez zmien v ľudskej psychickej konštitúcii nemožno počítať so zmenšením nebezpečenstva jej vypuknutia a po druhé, že komunizmus, „ktorému prekvapivo pripisuje abstraktnú anti-tézu: „Človek je jednoznačne dobrý““ (s. 82), je z tohto dôvodu nerealizovateľný. A tak hoci Freud pateticky odmieta majetkovú nerovnosť ľudí, súčasne varuje pred ilúziou, že je možné ju odstrániť — práve v dôsledku

„primárneho nepriateľstva ľudí navzájom“.

Proti týmto názorom, hlásaným dnes inými slovami napríklad aj Herbertom Marcusom (pozri s. 82—83), zameriava Hollitscher hlavné ostrie svojej kritiky. Hovorí, že ona „stísenosť vykorisťovateľských spoločností, mnohostranná materiálna a ideová mizéria uvažovaná na vykorisťovaných (ktorá súčasne znehodnocuje i život vykorisťovateľov samých) je zrozumiteľný a pochopiteľný výsledok faktorov, ktoré nie je vôbec treba vysvetľovať biologicky.

To, čo Freud nazýval „psychologickou biedou nás“, hovorí Hollitscher, je koniec koncov určované ich ekonomickou biedou a krivdami, nie je však biologicky determinované a nie je nevyhnutné v podmienkach civilizácie.“ (s. 83) Tento svoj názor dokladá mnohými spôsobmi. Poukazuje na to, že skutočné dejiny, napr. v prípadoch kultúry starej Ázie, antiky, orientálneho feudalizmu atď., kde všade vôbec neexistoval asketizmus a sexus potierajúce vzorce morálneho správania, dokazujú neopodstatnenosť Freudovho tvrdenia, že vyššia miera zmyslovej slasti a radosti je nezlučiteľná s kultivovanosťou, že pre vznik civilizácie je potrebné potláčanie určitých pudov.

Ďalej uvádza, že posledné výskumy odmietajú aj Freudovu biologizujúcu teóriu pudov, keď dokazujú, že každý inštinkt je spojením nepodmienených a podmienených reakcií, vrodeneho a naučeného správania, a preto žiadny vedec nie je zbavený zodpovednosti dokázať, kedy konkrétne ide o správanie vrodené a kedy o naučené. Freudov názor o pudoch ako formách správania, ktorých impulz pochádza z vnútra organizmu, a preto nemajú nič spoločné s reflexným správaním, sú podľa Hollitschera z hľadiska dnešnej vedy neudržateľné. Za nevedeckú

označuje aj jeho teóriu o pudových „motoroch pokroku“, ktoré, „hoci sú poslednou príčinou každej požiadavky, sú konzervatívne“ (s. 86), čím reálny historický vývoj výroby a s ňou spojený vývoj potrieb a výchova sú u Freuda pokladané v podstate len za negatívny proces obmedzovania, uspokojovania vrodenej pudov a potrieb.

Podobne bola psychoanalytická teória, ako podrobne ukazuje Hollitscher, usvedčená z omylu aj v oblasti, ktorú Freud pokladal za rozhodujúcu — v oblasti skúmania neuróz, psychóz a rôznych zlozvykov perverzií atď., čím bola súčasne vyvrátená aj na nej sa zakladajúca koncepcia človeka, o ktorej sa Freud domnieval, že je klinicky zdôvodnená.

Hollitscher zdôrazňuje, že kritikou Freudovej koncepcie človeka nechce problematizovať jeho objav, že potlačené impulzy môžu viesť fyziologicky i k psychickým poruchám, ktorých existenciu si síce postihnutý neuvedomuje, ale napriek tomu pôsobia. Ide mu predovšetkým o to, aby dokázal, že človek nie je „dočasne skrotená prírodná bytosť, v ktorej deštruktívne pudy majú sklon periodicky prepukáť vo vojnách“ (s. 86), že nie je posadnutý ani agresiou, ani pudom sebazničenia, ako tvrdí Freud, ale že ľudia vyhávajú z „normality“ v zmysle ich psychickej prispôbitelosti vykorisťovania, útlak a odcudzenie, ktoré sú vlastné dnešnému kapitalizmu a ktoré ľudia už jednoducho nemôžu zniesť. Podľa Hollitschera je smiešne pripisovať deštruktívne sily, vyplývajúce z podstaty imperializmu, abstraktnému individuu, ktorého duševná konštitúcia je vysvetľovaná učením o pudoch, o ktorom sám jeho autor — Freud — priznáva, že je to „takpovediac mytológia“ a že „pudy sú mystické podstaty, veľkolepé vo svojej neurčitosti“.

Pritom Hollitscher Freudovi neupie-

ra úprimné úsilie riešiť problémy ľudstva. Za paradox a tragédiu jeho humanizmu však pokladá obmedzenosť prostredia, ktorá zapríčinila, že tento veľký človek sa nemohol zoznámiť nielen s Pavlovovým, ale i Marxovým učením, hoci to boli učenia v jeho období vonkoncom nie neznáme.

O Konrádovi Lorenzovi, ktorý sa preslávil najmä svojimi porovnávacimi štúdiami správania zvierat, Hollitscher hovorí, že ide pri vysvetľovaní správania človeka podobnou cestou ako Freud. Jeho dielo pokladá za „príklad rozpornosti, ba zásadnej nesprávnosti biologizácie ľudského správania takpovediac v novom vydaní“. (s. 110) Podstatu Hollitscherových výhrad voči Lorenzovi vyjadruje už názov kapitoly, v ktorej jeho učenie rozoberá — *Človek chybné chápaný ako zviera*. Lorenzovi, ktorý sa stal medzi buržoáznyimi ideológmi populárny vďaka aplikácii svojich (ako Hollitscher uznáva, často vynikajúcich) výsledkov skúmania motívov správania zvierat na človeka, vyčíta absolutizáciu príslušnosti človeka k ríši zvierat a vedomé či nevedomé ignorovanie skutočnosti, že človek je spoločenská bytosť a že celé dejiny nie sú ničím iným ako dejinami pokračujúcej transformácie ľudskej prirodzenosti.

Ďalej mu podobne ako Freudovi vyčíta „sklony k opisu (miesto experimentovania), k špekulácii, (miesto vytvárania verifikovateľných teórií), k fabulácii, pre ktorú má analogicky ako Freud pozoruhodné spisovateľské vlohy“. (s. 110—111) S Freudom má spoločné i to, že nepozná Pavlova (príp. len jeho jediné dielo). Hollitscher túto skutočnosť pokladá u Lorenza za ešte menej ospravedlniteľnú ako u Freuda, pretože Lorenz, ktorý skúma hlavne vrodené formy správania živočíchov, sa ochudobňuje o možnosť konfrontácie s experimentálne

doloženým systémom výskumu v tej istej oblasti.

Hollitscher však neostáva len pri kritike vonkajších metodologických nedostatkov Lorenzových prác. Vyvracia aj dôležité, zdanlivo empiricky dokázané tvrdenia tohto bádateľa. Tak vystupuje proti Lorenzovej krajnosti pri chápaní vlastnej aktivity organizmu pri vrodených formách správania a nesúhlasí s absolutizáciou endogénnych automatických mechanizmov správania ako zvláštnych elementárnych výkonov, produkovaných z vlastného vnútra. Okrem toho upozorňuje, že každé tzv. vrodené správanie je založené na dedičnej vlohe a zdedený vzorec správania je vždy posilňovaný alebo modifikovaný životnou skúsenosťou zvierata.

Hlavnú pozornosť upriamuje Hollitscher na Lorenzovo vysvetľovanie agresivity. Lorenz sa nestotožňuje s Freudovým výkladom agresie z deštruktívneho pudu, ale zdôrazňuje, že agresia je naopak akousi poistkou pudu sebazáchovy, že má úlohu v boji o existenciu. Toto chápanie bolo potvrdené aj porovnávacím výskumom správania, ktorý ukázal, že u niektorých druhov existuje agresia zamieraná nielen na nepriateľov, ale i na príslušníkov toho istého druhu, na konkurentov vo výžive a v pohlavnom styku. A aby sa takémuto nebezpečenstvu inštinktívne čelilo, bola počas vývoja vypestovaná tzv. teritoriálna agresivita, ktorá bráni výskytu nadmerného počtu jedincov toho istého druhu v istej časti životného priestoru. Potiaľto Hollitscher s Lorenzom úplne súhlasí, ale pokladá za neprípustné stotožňovať v tomto smere všetky organizmy. Uvádza celý rad poznatkov, ktoré jednoznačne vyvracajú opodstatnenosť zovšeobecňovania teritoriálnej agresivity. Čo najrozhodnejšie odmieta Lorenzove programové prehlásenia, stotožňujúce pudové agresív-

ne správanie, ktoré má skúmať etológia, s agresiami v dejinách, ktoré sú predmetom skúmania spoločenských vied, pretože u človeka je už sama existencia pudu agresie sporná. Dokazujú to nielen paleontologické a archeologické nálezy, ktoré nepotvrdzujú rozsiahle inštitucionalizované nepriateľské vzťahy, ale aj fakt existencie obdobia bez vojen, ktorému sa Lorenz márne usiluje uniknúť.

Ďalšiu Lorenzovu chybu vidí Hollitscher v tom, že príliš často „zabúda“ na to, na čo sám upozorňoval, že totiž treba odlišovať inštinktívne zdedené od tradíciami získaného. V dôsledku toho často úplne ignoruje sociálno-výchovné motívy správania ľudí. Hollitscher pritom neupadá do opačnej krajnosti ako Lorenz. Uvedomuje si, že takisto ako nemožno každé správanie vysvetľovať ako určené inštinktmi, je nesprávne aj popieranie výskytu inštinktívnych foriem správania.

Proti Lorenzovmu sociáldarvinistickému prenášaní príčin súčasných vojnových nebezpečenstiev na akési blokovanie ľudského rozumu vrodennými pudmi agresie a proti redukovaniu mobilizačných protisíl tohto nebezpečenstva na „príklon stále väčšieho počtu ľudí k hudbe, poézii, prírodnej kráse, vede a rovnako tak k rastúcej sile humoru“ Hollitscher opäť argumentuje tým, že spoločenské spôsoby správania, celý spôsob života nevznikli v dôsledku nemennej ľudskej prirodzenosti, ale v dôsledku istých sociálno-ekonomických podmienok, s ktorými sa mení i táto prirodzenosť. Hollitscher dokazuje, že v rámci takýchto náhľadov je pud agresie, podobne ako aj tzv. vlastnícky pud nielenže nedokázaný, ale pre osvetľovanie aktuálneho správania človeka je aj celkom neužitočný.

Hollitscher sa však neobmedzuje

len na kritickú analýzu názorov samého Lorenza, ale podrobuje detailnej a ostrej kritike aj tých, ktorí sa na základe svojvoľnej interpretácie etologických poznatkov usilujú vysvetľovať dejiny, cynicky ospravedlňovať vojny a ktorí vsugerovávajú človeku presvedčenie, že je nemožné odstrániť zlo, ktoré má pôvod v jeho biologickej prirodzenosti. Kým však Lorenzovi zazlieva v podstate najmä nekritické zovšeobecňovanie výsledkov jeho vedeckého bádania, súčasných „teoretikov“, ktorí sa vydávajú za nositeľov Lorenzovho odkazu, obviňuje z úmyselného prekrúcania vedeckých faktov, z nerešpektovania elementárnych princípov metodológie vedeckej práce a z vedomého vytvárania falošných vedeckých mýtov.

Odhalenie mechanizmu „výroby“ takýchto diel, ktoré sa vydávajú za vedecké a ktorých cieľom je apologetika kapitalizmu a vojen, je ďalším dôkazom ideologickej aktuálnosti Hollitscherovej práce. Táto aktuálnosť spočíva jednak v tom, že kniha čitateľa oboznamuje s argumentáciou rozšíreného prúdu buržoáznej ideológie, ktorý sa najmä v súvislosti s uvoľňovaním napätia stáva čoraz používanjšou zbraňou odporcov tohto procesu, jednak v tom, že autor súčasne odhaľuje nevedeckosť tejto argumentácie a ukazuje spôsob, akým ju možno z marxisticko-leninských pozícií vyvracať.

Možno povedať, že aj napriek istej prevahe filozofickej argumentácie nad prírodovedeckou sa Hollitscherovi podarilo dôsledne splniť zámer, ktorý si vytýčil. Jeho práca, ktorá sa vyznačuje polemickým a pritom prísne vedeckým a straníckym spôsobom výkladu a vhodným výberom materiálu, iste vzbudí zaslúžený záujem.

Peter Weiss